

PRINDS CHRISTIAN AUGUSTS MINDE

FORTELLINGEN OM EN MISHANDLET STIFTELSE

III

Arbeidsanstaltens karakter.

Om karakteren av den stiftelse han foreslår opprettet, sier biskop Bech i sin innbydelse: «en for Christiania høist velgjørende Stiftelse . . . en Indretning, hvor de Fattige kunde finde Brød og Klæder og en Art Virksomhed, der skikkede sig for deres forskjellige Kræfter og Arbeidsdygtighed, en Indretning som gjorde en total Ende paa Betleri og Lediggang hos de Fattige, der kunde anbringes til Arbeide . . . en saa velgjørende Indretning saavel for de Fattige, der bør tvinges til Arbeide, som for dem, der frivilligen søger det . . . en Arbeids- og Forsørgelsesanstalt for Christiania Fattige.» Det fremgår at biskop Bech ikke mente at der skulle være noe internat. Altså har opprettelsen av et tvangsarbeidshus ligget fjernt fra hans tanke.

I stiftsdireksjonens plan av 1817 til «Betleriets Afskaffelse i Christiania og til en Arbeids-Indretning forbunden med Tvang for modvillige Betlere» heter det i punkt 1: «I den til Arbeidsanstalt indkjøbte saakaldte Mangelsgaard aabnes Adgang for enhver af Christiania Fattige, som klager over Mangel paa eller flettes Arbeide, til at erholde samme paa en til hans Kraefter og Arbeidsdygtighed svarende Maade.» Heller ikke etter denne plan var det hensikten at lemmene skulle bo i anstalten. I denne kunne anvendes hustukt «i analogi med N. L. 6—5—5». De fattige på hvem hustukt forujeves var anvendt noen ganger, skulle fremstilles for en tukthusrett for å inndømmes i Tukthuset.

I sitt utkast til prinsipper for anstalten sier direksjonen at hensikten med innretningen var å skaffe såvel frivillige arbeidere som dem der måtte tvinges dertil passende arbeid, samt at «Enhver Fattig, som klager over Mangel paa Arbeide, maa derfor kunne finde det i denne Indret-

ning». Her hører vi for første gang tale om opprettelse av et internat, idet der «for de uvillige Arbeidere, der hverken Nat eller Dag maa forlade Anstalten», foresloes innrettet fire soveværelser. Man synes også at der bør være særskilte arbeidsrom for de frivillige arbeidere og for tvangsarbeiderne.

Anstalten var altså ikke blitt hva man nå forstår ved et tvangsarbeidshus, men derimot et fattighus. Som det heter i de av fattigkommisjonen i 1840 utferdigede regler for arbeidshuset var dets «Bestemmelse fornemmelig ataabne Adgang for alle hjælpeløse og nødlidende Fattige, som i Christiania anträffes, til ved Arbeide, saavidt deres Kræfter tillade, at fortjene det Nødvendige til deres og deres Børns Underholdning og Beklædning.»

Det fantes ikke før fattigloven av 1845 noen lovbestemmelse som tillot tvungen anbringelse av løsgjengere og betlere i anstalten. Ikke desto mindre innsattes helt fra anstaltens første tid sådanne personer etter foranstaltung dels av politiet, dels av fattigkommisjonen.¹

1 Ifølge § 2 i de nevnte regler av 1840 skulle i arbeidshuset mottas:

- «a) Personer, der anträffes i saa hjælpeløs Tilstand (saasom husvilde, fordrukne, uden de nødvendigste Klæder og deslige), at de ikke selv kunne skaffe sig det Fornødne til Livets Ophold, og som enten er arbeidsføre, eller dog ikke antages at være ganske udygtige til alt Slags Arbeide.
- b) Personer, der melde sig for Fattigcommissionen eller Fattigforstanderne som arbeidsløse eller udygtige til Arbeide, og anholde om Understøttelse af Fattiggassen, men som Commissionen eller Forstanderen ikke tror der er Grund til at understøtte paa anden Maade end ved at tilstaa dem Arbeide i Arbeidshuset.
- c) Mænd eller Kvinder hvis Børn Fattigvæsenet har været nødt til at antage til Forsørgerse, fordi de ikke selv drage forsvarlig Omsorg for dem, naar saadan ikke er lægge det dem paalagte Bidrag til Fosterlønnen, saavelsom drikfældige eller ryggesløse Mænd eller Kvinder, hvis Ægtefæller Fattigvæsenet har været nødt til at antage til Understøttelse, eller som, naar de af Ægtefællen eller Politiet anklages, heller vælge midlertidig at indsættes i Arbeidsanstalten end at tiltales for Retten.
- d) Børn i den skolepligtige Alder, som forsømme Skolerne, og som deres Forældre ikke see sig i stand til selv at holde i Ave, saavelsom Børn, der ere over den Alder, i hvilken de efter Anordningerne burde været confirmede, men som formedelst forsømt Skolegang ikke have kunnet antages til Confirmation.
- e) Personer, som anträffes betlende, og som af Politiet indsættes i Arbeidshuset, indtil det kan blive afgjort, om Tiltale mod dem skal finde Sted, eller hvorledes med dem skal forholdes.»

Den eldste oppbevarte fortegnelse over tvangsarbeidere begynner med 1819. For de første par års vedkommende er fortegnelsen tydeligvis ikke ført samtidig med de angjeldendes innsettelse. De første 10 tvangsarbeidere er innsatt i årene 1819 og 1820. For 9 av disse er under rubrikken «Efter hvis Ordre indsat» anført «Vides ikke». Den 10de, en sinssvak kvinne, angis innsatt «Paa hendes Faders Ansøgning efter Commissionens Ordre». I 1821 inntok 10 tvangsarbeidere (6 menn og 4 kvinner), hvorav 6 etter politimester Sems ordre, de øvrige etter fattigkommisjonens. I 1822 innsattes 26 tvangsarbeidere (13 menn og 13 kvinner), hvorav 17 etter politiets bestemmelse, en «efter Begjæring af Provst Munch», de øvrige etter fattigkommisjonens beslutning. Av de sistnevnte betegnes ikke mindre enn 3 som «sindssvag» eller «gan-ske berøvet Fornuftens Brug».

Professor *Frederik Holst*, som besøkte anstalten i 1822 eller 1823, opplyser¹ at det daglige antall av tvangsarbeidere var 15, hvorav 13 innsatt for offentlig regning. I alt sysselsatte imidlertid stiftelsen daglig omrent 250 personer, dels i, dels utenfor anstalten. Etter utdraget av regnskapene for årene 1820 og 1821, utgjorde arbeidslønnen i disse år gjennomsnittlig 958 spd. 28 skilling til de frivillige arbeidere og 76 spd. 80 skilling til de tvungne.

Disse tall viser tydelig at anstalten dengang aldeles overveiende hadde karakteren av et arbeidshus for frivillige arbeidere, og at antallet av tvangsarbeidere var rent forsvinnende. Dette forhold er i årenes løp helt vendt om, idet antallet av frivillige arbeidere i de senere år inntil 1915 var overmåte beskjedent.

At *anstalten helt skifret karakter* og gikk over til omrent utelukkende å bli et tvangsarbeidshus, står utvilsomt — i hvert fall delvis — i forbindelse med at anstalten ble tillatt benyttet til innsettelse av de personer som omhandledes i senere fattiglover.²

Visstnok hadde som før nevnt politiet også tidligere — uten lov-hjemmel — innsatt personer i anstalten. Men av dem som ble innsatt før fattigloven av 1845 var dog størsteparten anbrakt etter eget ønske

1 Betragtninger over de nyere Britiske Fængsler s. 196.

2 Av 20. september 1845 §§ 44 og 45, og av 6. juni 1863 §§ 59—61 (for byene) og §§ 74—77 (for landet) samt lovene om underholdningsbidrag av 6. juli 1892.

eller fordi de var hjelpløse eller husville. Av de i året 1845 innkomne 300 personer var 39 ført tilbake til anstalten etter rømning, altså var det 261 nyinnkomne personer, hvorav 44 var satt inn etter fattigkommisjonens ordre. Av de resterende 217, som var satt inn av politiet, var ikke mindre enn 73 anbrakt i anstalten som hjelpløse, arbeidsløse, husville eller etter eget ønske, 2 som sinnssyke, 3 som syke, 1 som fruktsommelig, 1 ettermannens forlangende, 1 etter morens forlangende, 1 «for ikke at have betalt sin Gjeld til Stiftelsen», 5 for å forberedes til konfirmasjon, 1 «fordi hun var uden Condition»; for 11 stykker er ingen grunn angitt til innsettelsen. Av de resterende 118 er alene 3 satt inn for betleri, 41 for løsgjengeri, 50 for drukkenskap, resten av de forskjelligste grunner, såsom vrangvillighet i tjenesten, bortløpen fra lærermester, dårlig forsorgelse av sine barn, «nattesværmeli», uordentlig liv, unnlatelse av å møte til visitasjon, voldsomhet og grovhets mot politi eller fattigforstander, slagsmål, oppgivelse av falsk navn for politiet, horehushold, «for ei at have forføiet sig ud af Byen» osv.

Av de i 1848 innsatte kan således i hvert fall ikke mer enn vel tredje-parten betegnes som egentlige tvangsarbeidere.

Av de 1 161 personer som i året 1905 oppholdt seg i anstalten, var ikke mer enn 43 satt inn av fattigstyret som hjelpløse, og i 1908, etter at løsgjengerloven var trådt i kraft, ble bare 11 personer anbrakt etter eget ønske som hjelpløse.

I den kommunale 50-årsberetningen av 1892 fremholdes det at Arbeidsanstalten etter planene av 1840 og 1865 visstnok fremdeles var beregnet på frivillige arbeidere. Av mangel på plass hadde det dog ikke vært anledning til å skille mellom de frie arbeidere og tvangsemmene, og derfor ble det rimeligvis ikke noen søkning av frivillige. «At Personer som Fattigkommissionen nægter anden Understøttelse end Ophold i Arbeidsanstalten foretrække et nødtvungent Ophold der fremfor ikke at erholde Hjælp, forandrer i Virkeligheden ikke Sagen; de Tilfælde i hvilke Fattigvæsenet anvender denne Understøttelsesmaade, ere nemlig ikke synderlig forskjellige fra dem, der egne sig til Tvangsindsættelse af Politiet.»

Forandringen i anstaltens karakter har også fått et klart uttrykk i an-

staltens plan av 1865 (som, med enkelte av den senere lovgivning foranledigede endringer, var gjeldende til tvangsarbeidsanstaltens nedlegelse i 1915), hvor det heter at anstaalten er et «*Tvangsarbeidshus*, hvori dog efter Omstændighederne arbeidsføre Fattige kunne anvises frivilligt Arbeide».

Der har flere ganger vært oppe planer om å opprette en egen avdeling for frivillige arbeidssøkende — enten innen anstaalten eller utenfor denne.

Fattigkommisjonens medlem, kjøpmann P. Schreiner, kom således i 1855 med et slikt forslag. I forstander Kloumans¹ erklæring gis et klart uttrykk for hvorledes anstaalten allerede på den tid hadde fått karakter av et tvangsarbeidshus. Han mener «at de foreslaede Forandringer, saavært gjørligt, allerede for længere Tid siden er udførte. De Lemmer, der selv have forlangt sig optagne i Arbeidsanstalten, faa altid, naar de her have opholdt sig i nogen Tid, en Dragt som almindelige Arbeidsfolk foruden en agtværdig Søndagsklædning, ligesom de jevnlig erholde en noget bedre Forpleining og Tilladelse til om Søndagene at gaa i Byen om Eftermiddagen, dog alt selvfølgelig eftersom de vise et meer eller mindre godt Forhold. At afsondre dem fra Tvangslemmerne vil derimod ikke lade sig gjennemføre uden meget betydelige og betragtelige lokale Forandringer, og selv om Anledning gaves til en saadan Klassifikation, skulde jeg meget betvivle, at Hensigten hermed vilde opnaaes, saalænge en saadan Afdeling var henlagt indenfor Arbeidsanstaltens Territorium. Jeg har alfor stor Anledning til at erfare, hvorledes denne Indretning opfattes blandt Publikum, til at jeg et Øieblik skulde nære nogen Tanke om at en egen Afdeling indenfor Mangelgaardens Porte, den være noksaa afsondret fra Tvangslemmerne, vilde i Regelen blive søgt af andre end saadanne Ulykkelige, for hvem det Selskab de her kommer i, ei længer har noget afskrækkende ved sig. Nogle anse Stiftelsen alene som et Opbevaringssted for farlige Sindssyge, andre alene for en Korrektionsanstalt for Drukkenbolte og gamle offentlige Fruentimmer, og det vilde fremdeles komme til at hede om Enhver, «han har været paa Mangelgaarden», og som Følge heraf

¹ Forstander Henning Klouman, f. 1810, var en av «Åsdalsjegerne». I professor Friis' bok «Tilfjelds i Ferierne» presenteres han som Harald, «økonomen».

vilde vedkommende blive betragtet som henholdsvis til en af de ovennevnte Klasser af Ulykkelige. Gjennemførelsen af en saadan Klassifikation vilde desuden komme til at møde ikke saa ganske faa Vanskeligheder; thi det hænder meget hyppigt, at Drukkenbolte, Løsgjængere og Andre, der om Vinteren indsættes ved Politiet i et Par Maaneder i Henhold til Fattiglovens § 45, altsaa som Tvangslemmer, selv indmelde sig som hjælpeløse, nogle faa Dage efter at de er løsladte, enten fordi de paa Grund af Aarstiden finder sig bedre tjente med at være i Arbeidsanstalten endnu en Tid, eller ogsaa fordi de ikke vil forlade den og den gode Ven og Kammerat, som endnu ikke slipper ud før om nogle Uger.

Fremdeles hænder det oftere, at Forbrydere, der om Høsten og Vinteren udgaar af Strafanstalterne, saavelsom offentlige Fruentimmer, naar deres Helbred er nedbrudt, frivillig indkommer, og alle disse forlade igjen Anstalten om Vaaren, eller naar de er nogenlunde restituerede, for paany at fortsætte sit tilvante Liv. Saadanne kunde umulig blive at optage i Afdelingen for Hjælpeløse; men disse vil efter min Mening fremdeles som hidtil, paa faa Undtagelser nær, komme til at udgjøre den største Del af de Individer, der indkomme frivillig i Mangelgaardens. Paa et andet Sted i Byen derimod vilde et saadant Asyl for Fruentimmer, hvor Arbeide i Forening med moralsk Undervisning og Paavirkning kunde regelmæssig fremmes, upaatvivlelig komme til at bære Frugter.»

Det eneste Klouman ønsket å få utført er å få atskilt kvinnenes oppholdsværelser fra deres soveværelser og at der skaffes mulighet for de få hjælpeløse, men tildels skikkelige kvinder som ennå forekommer, å få eget soveværelse samt et rom hvor de i hviletiden og på søndagene kunne oppholde seg.

En i 1863 nedsatt komité frarådet også bestemt opprettelsen av en avdeling for frivillige arbeidssøkende enten i eller utenfor anstalten, hvorfor tanken ble oppgitt. Komiteen mener at da «det altid maa gaaes ud fra, at Mangelgaarden er en Tvangsanstalt, bestemt til at optage mislige Subjecter, — — — det heraf er en Selvfølge, at det at sættes ind paa Mangelgaardens nu opfattes som en Skam.»

Som man ser samme oppfatning som Klouman.

Også i en annen henseende har anstalten skiftet karakter. Ved dens opprettelse var det den, såvel av innbyderen som av bidragsyderne og myndighetene, uttrykkelig uttalte forutsetning at anstalten skulle være en stiftelse for *Kristiania bys* fattige. Den 23. april 1825 utbad stiftsdireksjonen seg fattigkommisjonens uttalelse om, hvorvidt det burde åpnes adgang til å anbringe i stiftelsen «*Løsgjængere fra Stiftets forskjellige Distrikter*». Fattigkommisjonen svarte, at likesom den «ikke kunde antage, at Planen kunde udføres uden nogen Opfrelse eller i det mindste Forskud fra Byens Side», så «troede man ei heller dens Udførelse vilde være uden skadelig Indflydelse for den nuværende Stiftelse og dens Øiemed».

Dengang hadde fattigkommisjonen ennå bevissthet om at man måtte respektere «Stiftelsens Øiemed» : å tjene som arbeidshus for Kristiania bys fattige.

Heller ikke reglene av 1840 for anstaltens bestyrelse åpnet adgang til å innsette personer fra fremmede kommuner. Det er bare byens fattigkommisjon og politiet som har rett til å innsette noen her. Men etter fornyet henvendelse fra statsmyndighetene i 1846 lempes det på dette, og allerede samme år er der av fremmede myndigheter innsatt i anstalten 10 personer, i 1847 5 stykker. For slike betaltes det av delinquentfondet 8 skilling pr. dag for hver.

Stiftelsens plan av 1865 åpner også adgang for fremmede kommuner til i den utstrekning der finnes plass å innsette tvangsarbeidere. Etter hvert er der så blitt anbrakt tvangsarbeidere fra en rekke by- og landkommuner i hele det sørnedenfjelske Norge. Av de menn som i året 1898 oppholdt seg i anstalten var fra fremmede kommuner innsatt:

Av politiet etter fattiglovens § 61 (76)	97
Etter dom for betleri	58
Etter resolusjon for oppfostringsbidrag	32
Til sammen	187

Etter at løsgjængerloven var trådt i kraft (1. august 1907) ble i anstalten anbrakt tvangsarbeidere fra det hele land unntagen Bergen samt Bergenhus og Romsdalslagsogn. Av de i 1908 i anstalten innkomne tvangsarbeidere var 68 innsatt fra Kristiania og 76 fra andre kommuner.

Den ovenfor skildrede utvikling kan kortelig sammenfattes derhen, at anstalten var gått over

- a) fra å være et arbeidshus for fattige til å bli et tvangsarbeidshus av rent fengselsmessig art,
- b) fra å være bestemt bare for Kristiania by til å oppta personer fra omtrent hele landet.

Anstaltens drift i de første år.

Kjøpet av Mangelgården ble avsluttet ved stadshauptmann Poul Thrane skrivelse til prostinnne Bendeke av 11. mai 1811. Eiendommen skulle overtas «en Uge efter næstkommende Michaeli Flyttetid».

I august ble eiendommen besiktiget av stiftsdireksjonen og fattigkommisjonen. Man besluttet at de to eldre arbeidsanstalter, Linspinderiet i Vaterland og Uldspinderiet i Prinsens gate samt «et af Hr. Bager Wang oprettet Institut for Drengebørn» skulle flyttes til Mangelgården til næstkommende faredag. Videre at Uldspinderiets gård skulle stilles til offentlig auksjon. Derimot utsatte man å fatte beslutning om salg av Linspinderiets eiendom, da der var oppstått spørsmål om å benytte den til fattigskole, hvortil der lenge hadde vært trang i Vaterland. Salgs- summen for Uldspinderiets gård skulle anvendes til den nye anstalt i Mangelgården.

Auksjonen over ullspinnerigården innbrakte 17 250 rd, hvorav som før nevnt 5 000 rd. ble anvendt som tilskudd ved innkjøpet av Mangelgården.

I løpet av 1812 ble Uldspinderiet og Linspinderiet flyttet til Mangelgården; den sistnevnte bygning ble overlatt til baker Søren Wangs ovenomtalte «Institut for Drengebørn», hvilket var opprettet i 1809.

Professor Frederik Holst¹ — og etter ham alle senere forfattere som har berørt anstaltens grunnleggelse — mener at stiftelsen ikke trådte i virksomhet før i midten av 1819, etter at Carl Johan året i forveien ved sin gave av 5 000 spd. hadde skaffet den fornødne driftskapital. Vi har her sett at denne fremstilling ikke er korrekt. Visstnok kunne arbeidshuset i de første år på grunn av pengevanskkeligheter ikke ut-

² Betragtninger over de nyere Britiske Fængsler.

folde noen betydelig virksomhet, men det er fullt på det rene at den i de to eldre arbeidshus drevne virksomhet umiddelbart er fortsatt etter deres flytning til Mangelsgården. Fra 1813 av er i fattigvesenets regnskaper oppført «Arbeidshuset i Mangelgaarden».

Fattiginspektør Eggertz, som like fra 1811 hadde vært anvist bolig i Mangelsgården, bestyrte arbeidshuset til utgangen av 1814, da bestyrelsen gikk over til kjøpmann Daniel Nisson, som ble utnevnt til «Fattigforstander for Fjerdingen og Mangelgaarden og Arbeidsanstalten».

Reglement for arbeidshuset ble vedtatt i møte av stiftsdireksjonen, fattigkommisjonen og komiteen for arbeidsanstalten den 8. juni 1812. Ifølge dette reglement skulle den innkjøpte gården «alene anvendes til en Arbeidsanstalt for de af Christiania Byes Fattige, som enten ikke kunne erholde eller ikke ville modtage lovlige Arbeide», følgelig «være saavel for frivillige Fattige som for dem, der bør tvinges til Arbeide.» Nærmere bestemt for: a) barn fra 9 års alderen og derover som var under fattigvesenets forsørgelse eller hvis foreldre nød fattigunderstøttelse, b) eldre, mer eller mindre arbeidsføre fattigunderstøttede personer, c) løsgjengere som ikke driver lovlig håndtering eller tross advarsel ikke vil anta en sådan. *Lemmene skulle ikke bo i anstalten*, derimot kunne de som ønsket det få kjøpt mat, bestående av 8 lodd brød og $\frac{1}{4}$ pott øl.

Arbeidet skulle bestå i a) ull- og linspinning, binding, strikking og vevning, b) drev- og fjærplukking, c) kurvbinding, hattefletting m. v. Lemmene fikk betaling etter akkord. De fornødne redskaper samt materialer til å igangsette driften hadde anstalten fått fra de nedlagte arbeidshus, Linspinderiet og Uldspinderiet.

Der meldte seg imidlertid snart vanskeligheter med å vedlikeholde en ordentlig arbeidsdrift, idet stiftelsens hele formue var nedlagt i den innkjøpte eiendom. Således sier Eggertz i april 1814, at beholdningen av råmateriale var oppbrukt, og i juli s. å. måtte linspinneriet stanse 8 dager av mangel på materiale.

Etter innkallelse av stiftsdireksjonen ble i møte av magistraten og borgerrepresentantene den 31. mars 1815 av og blant «interessenterne» (ɔ: bidragsyterne) valgt en komité på 6 medlemmer, nemlig assessor Omsen, kaptein Mariboe, kaptein Ole Brede, Westye Egeberg, Jørgen Young og Christian Heyerdahl. Komiteen skulle fremkomme med for-

slag om hvorledes den innkjøpte eiendom burde innrettes for å bli skikket til å anvendes til en arbeidsanstalt. Denne tenktes bestemt dels for frivillige arbeidende fattige, dels for sådanne som måtte tvinges til arbeide. Men *det var ikke tanken at de skulle bo i anstalten eller bespises der. Det var således fremdeles meningen at anstalten ikke skulle være noe tvangsarbeidshus.*

Videre ble det i nevnte møte besluttet at hagen med tilliggende løkker skulle bortforpaktes; leieren skulle overlates to værelser samt bryggerhuset. Hagen og løkken var også året i forveien — 1814 — bortforpaktet til kjøpmann Horster for 1 011 rdlr. I 1816 betalte Jørgen Young for leie av hagen 749 rdlr. og i 1817 63 spd. 85 skilling.

Endelig ble det overlatt komiteen å bestemme om utleie av andre rom i huset. I dette var allerede to værelser bortleiet til professor Schjelderup.

Komiteen angir selv som sitt mandat bl. a. «*nøiagtigen at overveie, hvorlunde Mangels-gaarden er skikket til en Arbeidsanstalt i den Forfatning, samme nu findes, samt sørge for at den af Subscribenterne ydede Summa anvendes overensstemmende med Hensigten».*

Dens forslag gikk ut på midlertidig å innrette det i Mangelgården værende linspinneri til ullspinneri. Et nytt arbeidshus skulle oppføres på «Waterlands Kirkegaard», såfremt tomt der kunne erholdes, idet man da skulle bortselge all jordvei som hørte til Mangelgården. Kunne ingen tomt anvises på nevnte kirkegård, da var det meningen å oppføre den nye bygning på Mangelgårdens grunn.

I fattigkommisjonens betenkning opplyses bl. a. at Linspinderiet midlertidig var overlatt politiet til *venerisk sykehus*. Disse lokaler ville man dog søke å få tilbake. Da fattigvesenet ikke hadde noe hensiktsmessig arbeidshus, og Mangelgården ikke ansåes skikket dertil, bifalt man *at eiendommen skulle selges ved offentlig auksjon nestkommende forår*. På Vaterlands kirkegård kunne der ikke bygges før 20 år etter siste begravelse, derimot trodde man ikke det ville bli mangel på tomt, da den nedre del av Akershus festning nå skulle sløyfes og bebygges.

Stiftsdireksjonen tiltrådte fattigkommisjonens erklæring.

Pastor I. S. Garmann foreslo at eiendommen «maatte skjænkes til *Borgerskolen* som en publique Stiftelse»; enten kunne man selge en del

av eiendommen og bygge skole på resten av tomtten, eller også kunne man selge det hele og for pengene kjøpe en passende gård. Stiftsdireksjonen anmodet magistraten om å «bevirke at omtalte Gaard anvendes til frit Locale for en Borger-Skole og til Logie for en Inspecteur ved bemeldte Skole». Saken ble forelagt den ovennevnte komité til betenkning «efter at have hørt samtlige Participanter, om samme agtes fornødent».

Komiteen mener at da dens mandat bare går ut på å avgjøre om Mangelsgården er skikket til en arbeidsanstalt eller ikke, og om eiendommen bør selges, *anser den seg ikke kompetent til å besvare spørsmålet om gårdenes anvendelse til borgerskole*. Flertallet foreslo at hele eiendommen skulle selges ved auksjon og at man samtidig skulle innhente anbud på oppførelse av et arbeidshus etter tegning. Utfallet av auksjonen og anbudene ville vise om der ble penger nok til å bygge for. Hvis budene ikke fantes antagelige, burde Mangelsgårdens llokke og den største del av hagen selges og pengene anvendes til å sette gården i best mulig forfatning til å kunne benyttes som arbeidsanstalt. *Komiteen anså det fornødent at samtlige «Participanter» måtte innkalles til å fatte beslutning i anledning av forslaget*.

Ved et slikt møte i februar 1816 satte disse seg enstemmig imot *gårdens overdragelse til Borgerskole*. Den burde etter dens første bestemmelse anvendes til en arbeidsanstalt.

Tanken om å sette Mangelsgården eller en del av den til auksjon kom ikke til utførelse. Der oppstod nemlig spørsmål om å selge eiendommen til staten til *anlegg av et rikshospital*. Det norske sunnhetskollegium (opprettet 1809, opphevet 1815) foreslo 1814 opprettelsen av et alminnelig hospital for riket og en fødselsstiftelse og ville her til benytte Tukthusets tomt og bygninger. Tukthuset hadde man tenkt å flytte til Kongsberg.

Senere henleddet man departementets oppmerksomhet på grosserer Thomas Bukiers gård i Akersgaten (det gamle Rikshospitalets apotek) med hage og to engløkker som skikket for det påtenkte hospitalsanlegg.

Stortinget bevilget i april 1816 8 000 spd. årlig til et fond for en fødselsstiftelse.

Nå ansåes planen om i Kristiania å opprette et alminnelig sykehus

og fødselsstiftelse for det hele land å være bifalt, og regjeringen skred til foranstaltninger for planens realisasjon.

Forslagene om å benytte Tukthuset eller Bukiers gård ble ikke videre drøftet. Derimot oppstod tanken om å kjøpe Mangelsgården. Saken ble forelagt innskyterne, hvor flertallet først var imot noe salg, men etter press fra departementet gikk med på å selge eiendommen.

Departementet hadde nærmest tenkt seg eiendommen anvendt til en helbredelsesanstalt for veneriske og «radesyge». Det medisinske fakultet mente derimot at ikke bare et venerisk sykehus burde opprettes, men et alminnelig Rikshospital. Departementet innstilte på bevilgning av 25 000 spd. til opprettelse av et rikshospital, og at der måtte forsiktes det fornødne til kjøp av Mangelsgården. Regjeringen utsatte imidlertid saken og ville ha undersøkt om ikke det militære sykehus i Kristiania kunne benyttes til rikshospital. Tanken om å kjøpe Mangelsgården ble herved oppgitt.

Arbeidsanstalten førte imens en bekymringsfull tilværelse, men den var fremdeles i drift. Hegleren ved det gamle linspinneri Morten Mortensen og hans kone, som var oppsynskone samme steds, flyttet i 1811 over til Mangelsgården, hvor de fikk fritt hus og overtok stilling som «opsynshavende». Deres lønn, som opprinnelig tilsammen utgjorde 15 spd. 45 skilling, ble fra 1818 forhøyet til 45 spd. 45 skilling. Stiftsdireksjonen bestemte ved samme leilighet at den betaling lemmene fikk for linheglingen ikke skulle forhøyes, «da den staar i det lovbefalede Forhold til hvad der var tilstaaet før 11 September 1807».

Magistratspresident Arne Arntzen¹ skildrer i en skrivelse til kong Carl Johan anstaltens tilstand med de ord, at den «overordentlige Pengemangel, som en Tid lang har standset enhver Bestræbelse for det Offentliges Vel, har deels forårsaget, at den var yderst ufuldstendig, og deels at den ikke engang i den simple og ufuldkomne Skikkelse den havde, kunde ret vedligeholdes».

I 1819 meddelte bestyreren Daniel Nisson på forespørsel at:

1) «I Arbeyds-Huuset have arbeidet til 1ste April: a) Mænd 14, b) Qvin-

¹ Min oldefar, senere sorenskriver i Solør, Vinger og Odalen, som dengang var ett sorenskriveri.

- der 105, c) Børn kan intet bestemt Antal opgives, da Forældre beskjæftige Deres Børn hjemme med Drev-Plukning.
- 2) I Arbejds-Huuset tilvirkes: a) Klæder, b) Multum, c) Vadmel og Uldtæpper, d) Lærreds-Garn, e) Strye-Garn, f) Lyse-Garn, samt Begyndelse gjort til at væve Strie og Lærreder.
  - 3) Man kan regne med, at Enhver i Almindelighed fortjene, som er flittig, 60 à 72 Skill. ugentlig. Ligesaas ved Drevplukning — derimod svagelige og aldrende Folk kun 36 à 48 skill. ugentlig.
  - 4) Deres Fortjeneste udbetales dem kontant alle i Penge ved Tilbagelevering af Arbejdet.»

Videre tilføyes det: «Da ved Arbejds-Huuset beskjæftiger sig 107 M. og undertiden flere, hvoraf de $\frac{3}{4}$ del er Spindersker, faaes derved forarbejdet et betydeligt Quantum af Hør- og Strie-Garn. I hvilken Anledning og for at Fattig-Væsenet kunde forsyne Byens Hospitaler, Dolhuuset samt alt andet offentlige, under denne Bye henhørende med de fornødne Strie og Lærreder, har jeg ladet opsætte i Arbejds-Huuset 3 complete Væver, hvortil kunde bruges 3de Væversker eller andre Personer, som er duelige i dette Fag og Fattigvæsen til Byrde» osv.

August 1818 meddelte stattholderen, grev Mörner, at kong *Carl Johan* hadde besluttet av sin private kasse å skjenke «till understöd för de nödställda i Christiania» 4 000 spd. «till förökande af Fattigförsörjningsfonden i Christiania», og bad magistratspresidenten «i samråd med vederbörande» innkomme med forslag til pengenes anvendelse.

Presidenten, som på forhånd må være blitt underrettet om kongens beslutning, hadde allerede i den foran nevnte skrivelse til kongen foreslått at 3 000 spd. av den lovede gave skulle anvendes til «Oprettelsen af en Arbeidsanstalt». Denne foreslo han måtte bære Carl Johans navn. De resterende 1 000 spd. foreslo han anvendt til innkjøp av korn til utdeling blandt trengende.

Dette forslag ble bifalt av kongen med den unntagelse at arbeidsanstalten skulle bære «Høisalig Kronprins Augsts Navn».

Kort etter ombestemmer kongen seg og lar meddele fattigkommissionen at de 4 000 spd. utelukkende skulle anvendes til arbeidsanstaltens opprettelse og drift, og at kongen ville skjenke ytterligere 1 000 spd. «till återlösande af private mäns actier uti det til arbetsinrätningen

bestämda hus, så att det samma häданefter må komma att stå under Riks Stathollarens omedelbara och uteslutande öfverensseende.» Fattigkommisjonen skulle innberette til stattholderen när anstalten kunne åpne sin drift, og forelegge ham til prøvelse og godkjennelse forslag til plan for anstalten. I henhold hertil utarbeidet kommisjonen forslag til «Principier, hvorefter en Arbeidsanstalt for Christiania Byes Fattige bør indrettes i den for flere Aar siden til dette Øiemed kjøbte Gaard, Mangelsgaarden kaldet».

Forslaget oversendes stattholderen, grev Sandels. Samtidig som denne tilbakesender det med sine bemerkninger meddeler han at kongen har samtykket i at en del av gaven kunne få anvendes til istandsettelse av anstaltens bygninger. Resten skulle utsettes på rente.

Prinsippene for anstalten ble endelig vedtatt i et møte av stiftsdireksjonen og fattigkommisjonen den 1. mars 1819.

Av Carl Johans gave ble etter kongens befaling 500 spd. utlånt til den blinde possementmaker Møller mot pant i hans gård i Akersgaten. Resten ble i løpet av årene 1819 og 1820 anvendt til istandsettelse av anstaltens bygninger, til innkjøp av materialer og i øvrig til anstaltens drift.

(Fortsettes.)

Arne Omsted.

S L O T T S L O V E N

I Historisk Tidsskrift har Einar Blix nylig skrevet om «Stattholderskapet og Slottslov 1699 —1722». Et historisk stoff som må være av interesse for St. Hallvards leser, og vi tillater oss å gi et kort referat. Blix presiserer at Slottsloven av 1704 alltid har stått som en gåte i norsk historie, både foranledningen for dens opprettelse, dens karakter og dens forhold til stattholderskapet.

En bidragende årsak til denne dunkelhet er at det helt fra 1720-årene har rådet villrede om hvordan det egentlig hang sammen med stattholderskapet og slottslovens arkiv i tiden 1704—22. For det annet bryr instruksgivningen på ekspjonelle vanskeligheter. For å komme til mer klarhet mener forfatteren det er av stor betydning å få utredet arkivforholdene. Han konstaterer at det som i Riksarkivet har vært samlet under navnet «Slottslovens arkiv» har vist seg å være sammensatt av i hvert fall 5 arkiver. Det norske kansellis, tre forskjellige visestatholderes samt sekretær Friis' arkiv.